

Matajur

GLASILO BENEŠKIH SLOVENCEV

Lit. 20.— VIDEV, 16. - 31. MAJA 1952. Leto III. — Štev. 41
UREDNIŠTVO in UPRAVA via Mazzini, 10 - Videm - Udine Naročnina: letna 400.— lir, 6 mesečna 200.— lir.

Odrto pismo predsedniku vlade

Za spoštovanje narodnostnih pravic

Spoštovani gospod De Gasperi!
Pazljivo smo sedili v zadnjem času Vašim naporom za povrnitev Trsta k Italiji, vendar si ne moremo predstavljati upravičenosti Vaše želje, da bi spravili pod rimsko oblast še nove narodne manjšine, ko ne morete dokazati, da spoštujete pravice tistih, ki že živijo v okrilju Italijanske republike.
Obstoj te narodne manjšine Vam je znan, ker ste pred dvema leti prišli v Čedad. Prav gotovo niste prišli občudovat ostankov rimskega gospodstva, ampak samo zato, da bi potolažili ljudstvo Beneške Slovenije, katerega predstavniki so se malo časa prej prav v tem kraju zbrali na svojem kongresu. Ko pa ste uvideli, da šteje ta manjšina samo nekaj desetstisočev ljudi, ste bili mnenja, da ni potrebno zanimati se za ta problem.
Pozabili pa ste dve važni stvari. Poskušali bomo razložiti prvo s pomočjo evangelija, kjer se govori o gorčičnem

semenu. To je zelo majhno zrno, vendar nas evangelij opozarja, naj ga zato ne preziramo: drevo, ki bo zrastle iz njega, bo zelo veliko.
V primeru z narodom Italijanske republike smo neznatni, kot gorčično seme na njivi. Toda v sebi imamo princip borbe za pravico, za življenje, in iz tega semena se bo razvilo drevo, ki se še ne ve kako veliko bo postalo. Morda se je spominjal prav te primere iz evangelija Vaš goreči krajevni propagandist D'ARONCO, ko je nekoč nameraval s pomočjo Beneške Slovenije razgibati Furlansko ljudsko gibanje za popolno avtonomijo te dežele.
V drugem primeru pa ste pozabili, da nihče ne more verjeti Vašim obljubam o spoštovanju narodnostnih pravic eventualnih Vaših bodočih tržaških podložnikov slovenskega jezika, katere bi radi ponovno spravili v naročje rimske matere, dokler tega spoštovanja ne boste dokazali prav pri nas.

Nekaj naših problemov

Morda Vam ni znano, kako se postopajo z desetstisoči Slovencev v Terski in Nadiški dolini ter v Režiji, ker je tako postopanje morda samo posledica pomanjkljivega demokratičnega čuta kakšnega krajevnega oblastnika, ki ima n-orda celo kontrolo na odseku »mangan-
elov in zaporov«, ter misli, da je nekak ciktator v miniaturo.
Zato Vam hočemo razložiti naš položaj:
1) FASIZEM JE PREPOVEDAL na najstrožji način uporabo KRAJEVNEGA SLOVENSKEGA NAREČJA. Ta prepoved uradno sedaj ne obstoja, vendar pa še jo dejansko skuša obdržati v veljavi.
2) ŠOLA bi morala imeti namen izobraziti in vzgajati, v resnici pa ima samo en cilj: RAZNARODOVATI.
Ustavovljene so bile samo tam, kjer, kadar in kakor je bilo potrebno za politično preoblikovanje. Sedaj nastaja cela vrsta otroških vrtcev, ki se ustanavljajo samo zato, ker se čuti potrebo, da se otrokom že v najbolj rani mladosti vepej pouk italijanske.
Ce bi ne bilo te potrebe, bi bila Beneška Slovenija še danes brez otroških vrtcev in brez osnovnih šol.
In vendar imajo naši otroci pravico, da se naučijo italijanske, ker je uradni jezik države v kateri živijo in slovenske, ker je ta njihov materinski jezik.
Znano Vam je, da moderna vzgojna znanost pravi, da se lahko človek nauči nekakega jezika samo preko svojega lastnega jezika ali narečja.
Poleg tega bi poznavanje slovenskega jezika prineslo našim ljudem veliko koristi: kadar se bodo, z Vašim privoljenjem, odnosa med Italijo in Jugoslavijo izboljšali in bodo lahko v tej državi (ki je obsežna kakor Italija, bogatejša na rudnikih in gozdovih in ima trikrat manj prebivalstva kakor pa Italija), dobili delo, ter pošiljali zaslužek svojim družinam.
3) NA GOSPODARSKEM PODROČJU ni bilo storjenega ničesar in ničesar se ne dela, da bi nudili temu ljud-

stvu človeka vredno življenje. Načrti za javna in izboljševalna dela, za ceste, ki bi dvignile dohodek zemlje in zmanjšale trud našega ljudstva, počivajo v predalih tehničnega urada. Taka dela niso važna v cilju raznarodovanja in zato se ne izvršujejo.
Ne spijo pa Vaši davkarji. In davki, katere moramo plačevati, pomenijo velike žrtve, ker se tukaj zaslužijo najnujnejše pod bremenem senenih butar in nahrbtnega koša, s sečnjo lesa po gozdovih, ali s kopanjem premoga po belgijskih rudnikih.
Davkarja nas izžema kot citrono od 1866 do danes, odkar je prišla rimska slava v Furlanijo. Starejši ljudje vedo povedati, da je bilo pod Avstrijo manj davkov, manj birokracije, manj vsakovrstnih ovir v krajevnem življenju.
4) SVOBODA je lepa beseda, toda tu obstoja samo svoboda obrekovanja, dobro vedo, da če bi vse prebivalstvo Beneške Slovenije prišlo do spoznanja, da se mi borimo samo za priznanje njegovih pravic v okviru italijanske države, bi jih ne bilo več mogoče držati, kakor se to dela danes, v položaju gospodarske, kulturne in socialne zaostalosti.
5) KO JE BILA USTANOVLJENA REPUBLIKA je zavel v Italiji nov duh demokracije in narodne enakopravnosti: slavo rimskega orla, simbola imperializma, je za kratko dobo zatemnil sijaj 25. aprila in 8. septembra.
Tako je bila PRAVICA DO UPRAVNE AVTONOMIJE s specialnim statutom priznana nam, kakor prebivalstvu na Siciliji in Sardiniji, prav od tiste republiške ustave, ki bi jo morali Vi poznati in: spoštovati. Toda, medtem ko je bila cmenjenim deželam avtonomija podeljena, je tu ostala samo na papirju. Ali morda zato sedaj Sicilija in Sardinija ne tvorita več del Italije? Nikakor ne, ampak sta ranjo sedaj morda še bolj ravezani. Le da sicilijanski denar ostaja na Siciliji, za gradnjo vodovodov, cest in šol, medtem ko naš denar lahko razsipajo vsi.

Manj obljub in več dejanj

Spoštovani gospod De Gasperi!
Prav dobro Vam je znano, kakšne in kolikšne so potrebe prebivalstva Beneške Slovenije, čeprav ste nekoč zavržili sprejem njihove delegacije.
Vsakokrat, ko se vršijo volitve, dajajo propagandisti Vaše stranke v teh doli-
ne kup obljub, ne da bi potem izpolnili niti eno. Ne zahtevamo, da bi jih izpolnili vse, niti ne pretežen del, ker nismo zaman 86 let pod Italijo in smo imeli priložnost spoznati vrednost vaših obljub. Toda naj se jih izpolni vsaj majhen del.

Dokažite torej Vaše spoštovanje do narodnostnih pravic; dajte temu ljudstvu možnost, da bo imelo italijanske in slovenske šole v VSEH središčih; dajte možnost našim mladini, da se izuči kakšnega rokodelstva v strokovno-nadaljevalnih šolah, ki jih je treba ustanoviti v vsaki občini, da bodo tako lažje našli delo v Italiji in v inozemstvu; poskrbite za izboljševalna in izsuševalna dela, za gradnjo cest,

popravilo pokopališč in gradnjo šolskih poslopj, ki so potrebna za spodobno in častno življenje; podelite nam upravno avtonomijo s specialnim statutom, da bomo končno enkrat imeli možnost videti, da denar, ki ga plačujemo za davke, ostane tu, za javno koristna dela, ne pa da odhaja v Rim, za vzdrževanje blestečih stopnišč Vaših ministrstev in gumbov Vaših uniformiranih vratarjev.

Lettera aperta al presidente del Consiglio dei Ministri

Per il rispetto del diritto dei popoli

Onorevole De Gasperi!
Abbiamo seguito con attenzione in questi ultimi tempi i suoi sforzi per riportare Trieste all'Italia, ma non ci possiamo rendere ragione del suo desiderio di portare sotto il dominio di Roma nuove minoranze nazionali, dal momento che non può dimostrare di rispettare i diritti di quelle che già ora vivono nell'ambito della Repubblica Italiana.
L'esistenza di questa minoranza Le è nota poiché due anni fa è venuto a Cividale, non certo per ammirare le vestigia del dominio romano ma semplicemente per rabbonire le genti della Slavia Veneta di cui poco prima in quella località si erano riuniti a congresso i suoi rappresentanti. Poi, visto che questa minoranza è costituita solo da alcune decine di migliaia di persone, ha pensato di potersi disinteressare del problema.
Ma ha dimenticato due cose importanti. Per spiegare la prima cercheremo di rifarci al Vangelo, dove si parla del se-

me della senape. E' un granello piccolissimo, ma si ammonisce a non disprezzarlo per questo: la pianta che nascerà sarà invece grandissima.
Rispetto al popolo della Repubblica Italiana noi ci troviamo spersi come un seme di senape in un campo. Ma in noi è racchiuso il principio della lotta per la giustizia, per la vita stessa, ed allora da questo seme si deve sviluppare una pianta che non si sa quanto diventerà grande. Forse proprio memore di questa massima del Vangelo il suo zelante propagandista locale, D'ARONCO, aveva pensato una volta di usare la Slavia Veneta per far «lievitare» il Movimento Popolare Friulano per l'autonomia integrale di questa regione.
Secondariamente ha dimenticato che nessuno può credere alle sue promesse di rispettare i diritti nazionali dei suoi eventuali futuri sudditi triestini di lingua slovena che anela a ricongiungere alla Madre Roma finché questo rispetto non lo dimostra proprio qui.

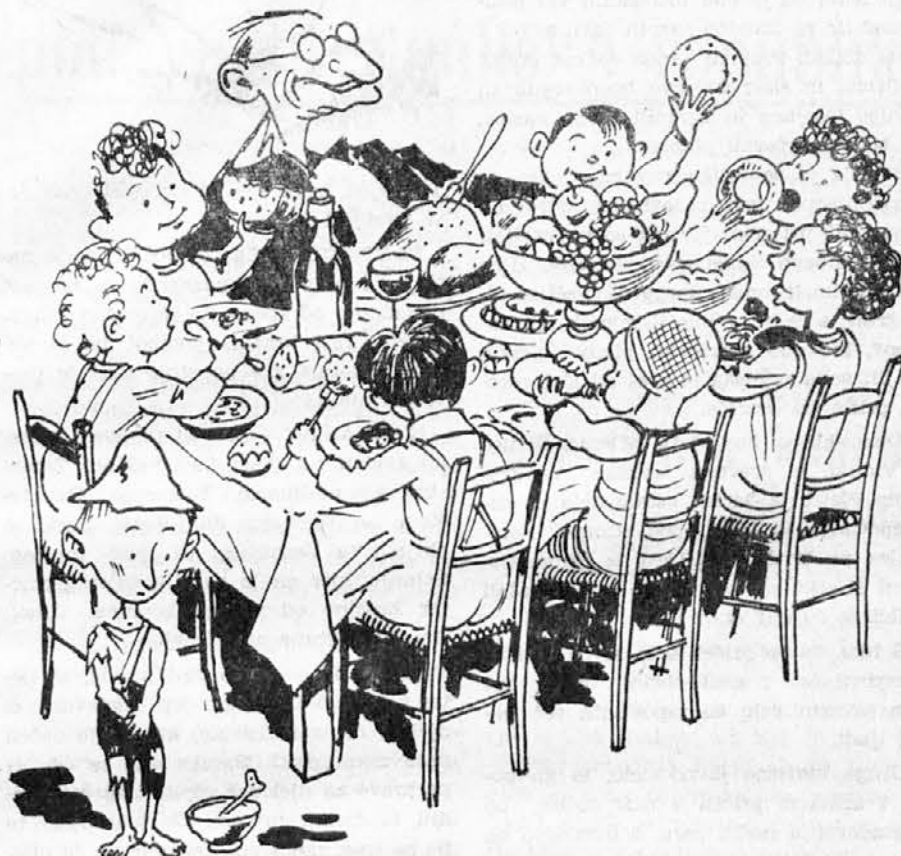
Alcuni nostri problemi

Probabilmente non si rende conto, di come vengano trattate le decine di migliaia di sloveni delle Valli del Torre, del Natissone e della Resia, poiché tale trattamento sarà frutto semplicemente della scarsa sensibilità democratica di qualche locale funzionario, che avendo magari il controllo del settore «manganelli e prigionia» crede di essere un dittatore in miniatura.
Di conseguenza Le esponiamo la nostra situazione:
1) IL FASCISMO HA PROIBITO nel modo più assoluto l'uso della LOCALE FORMA DIALETTALE SLOVENA. Questo divieto oggi ufficialmente non c'è ma in pratica si cerca di mantenerlo.
2) LA SCUOLA dovrebbe avere il compito di istruire e di educare, invece qui ha un solo scopo: SNAZIONALIZZARE.
Così sono sorte solo dove, quando, come era necessario per italianizzare la popolazione. Ora c'è un continuo rifiorire di Scuole Materne, istituite solo perché si sente la necessità di inculcare fin dalla infanzia ai bambini l'insegnamento dell'italiano.
Se non ci fosse stata questa necessità oggi la Slavia Veneta sarebbe ancora senza Scuole Materne e senza scuole elementari.
Invece sarebbe diritto dei nostri bambini apprendere l'italiano perché è la lingua ufficiale dello Stato in cui vivono e lo sloveno perché è la loro lingua materna.
Lei sa che la moderna dottrina dell'educazione dice che uno può apprendere una lingua solo attraverso la propria lingua o dialetto.
Per di più la conoscenza della lingua slovena porterebbe alla nostra gente il grande vantaggio di metterlo nelle migliori condizioni quando, Lei permetten-

dolo, le relazioni tra l'Italia e la Jugoslavia migliorerebbero e quindi potranno trovare in quello Stato (vasto quanto l'Italia e più ricco di miniere e boschi e con una popolazione pari solo ad un terzo di quella italiana) possibilità di lavoro e di rimettere alle famiglie i guadagni.
3) NEL CAMPO ECONOMICO nulla si è fatto e si sta facendo per portare questa gente ad un tenore di vita degno di uomini. Progetti di lavori pubblici, di bonifiche, di strade che aumenterebbero la rendita dei terreni diminuendo la fatica della nostra gente, dormono negli Uffici del Genio Civile. Questi lavori non hanno una importanza ai fini della snazionalizzazione ed allora non se ne fa niente.
Onorevole De Gasperi
Lei sa molto bene quali e quanti sono i bisogni della popolazione della Slavia Veneta, anche se una volta si rifiutò di ricevere la loro delegazione.
Ogni qualvolta che ci sono le elezioni i propagandisti del Suo partito fanno tante promesse in queste valli, senza poi mantenere una. Non si chiede che vengano mantenute tutte, né una buona parte, poiché non per niente siamo sotto l'Italia da 86 anni e abbiamo imparato quindi a conoscere le vostre promesse. Ma si mantengano almeno in minima parte.
Dia allora la prova del Suo rispetto per il diritto dei popoli; dia a tutta questa gente la possibilità di avere scuole italiane e slovene in TUTTI i centri; dia la possibilità ai nostri giova-

Ma non dormono invece gli agenti del fisco. E le tasse che si pagano costano sacrifici perché qui si guadagna la vita sotto il peso dei fasci di fieno e della gerla, tagliando legna, nei boschi o scavando carbone nelle miniere del Belgio.
Fisco che ci sprema come un limone dal 1866 in poi; da quando la gloria di Roma arrivò nel Friuli. I vecchi ci sanno dire che sotto l'Austria c'erano meno tasse, meno burocrazia, meno intralci di ogni genere alla vita locale.
4) LA LIBERTÀ' è una bella parola ma qui c'è solo libertà di calunniarci poiché si sa che se tutta la popolazione della Slavia Veneta si rendesse conto che noi lottiamo solo per il riconoscimento dei suoi diritti nell'ambito dello Stato Italiano, non ci sarebbe più possibilità di tenerla, come si fa ora, in uno stato di inferiorità economica, culturale e sociale.
5) ALLORCHE' FU FONDATA LA REPUBBLICA si respirava in Italia un'aria democratica e di uguaglianza tra i popoli: la gloria dell'aquila romana, simbolo dell'imperialismo, era rimasta per un momento offuscata dallo splendore del 25 aprile e dell'8 settembre.
Così IL DIRITTO ALL'AUTONOMIA AMMINISTRATIVA con statuto speciale è stato riconosciuto a noi come alla popolazione della Sicilia e della Sardegna dalla stessa Costituzione della Repubblica che Lei sarebbe ben tenuto a conoscere e a rispettare. Ma mentre a quelle regioni è stata praticamente accordata, qui invece è rimasta solo sulla carta. Forse che la Sicilia e la Sardegna, a cui è stata concessa, non fanno più parte dell'Italia? No, sono forse più attaccate ora di prima all'Italia. Solo che i soldi dei siciliani restano in Sicilia, per fare acquedotti, strade e scuole, mentre i soldi nostri se li mangiano allegramente tutti quanti.
Di imparare un mestiere attraverso scuole post-elementari, da istituirsì in ogni comune in modo che possano trovare lavoro in Italia e all'Estero;
attui quei lavori di bonifica e di miglioramento delle terre, di costruzione di strade di riparazione di cimiteri, di costruzione di edifici scolastici necessari per una vita decente e dignitosa;
ci conceda l'autonomia amministrativa con statuto speciale perché si possa avere la soddisfazione di vedere che i soldi delle tasse che si paga restano qui, per fare lavori di pubblica utilità e non vanno a Roma, per mantenere lustri gli scaloni dei suoi ministeri e i bottoni delle divise dei suoi uscieri.

Mati in mačeha

GOSTITELJ (italijanskim otrokom): Otroci le jejte; mati Italija je pripravila vse te dobrote za vas.
VANCEK (otrok iz Beneške Slovenije): Zame pa niti drobtinice nima, ampak samo zgledano kost.

REZIJA

Ni dolgo od tega, ko smo pisali v našem listu, da je bilo nakazanih več milijonov lir za izvedbo raznih javnih del v naši občini. Pretekli teden so res pričeli z delom in sicer najprvo bodo regulirali strugo Osojane in zgradili rečne nasipe, ki bodo zadrževali plazove.

Pretila je že velika nevarnost, da se utrgajo zopet novi plazovi par metrov od prvih hiš pri reki. Plazovi so napravljali vedno mnogo škode zlasti letošnjo zimo ko smo imeli mnogo snega. K sreči ni bilo žrtv, a če bi ne bilo narejenih teh nasipov, ki bodo zadrževali plazove peska, ki jih voda prenaša bi prej ali slej gotovo prišlo do nesreče.

Delo, ki ga bo izvršil »Genio Civile« v Vidmu, je prevzela tverda Vendruscia Pietro iz Sacila, ostalo delo za pogozdovanje, ki spada pod »Corpo Forestale« pa tverda SILTEM iz Rima. Celotni stroški za to gradnjo bodo znašali približno 30 milijonov lir.

S tem, da so pričeli delo se bo omilila brezposelnost v naši občini, kajti pri tem javnem delu bo zaposlenih več naših ljudi.

Drugo koristno javno delo, ki ga bodo v kratkem pričeli v naši občini, bo pogozdovanje naših gora. Ministrstvo za delo in socialno skrbstvo bo namreč odprlo šolo za pogozdovanje in sicer v gozdu »Slatina-Kilnac-Crna peč«. Za to delo je določenih nad tri in pol milijone lir in bo zaposlenih za 130 dni 40 delavcev, katere bodo izbrali med brezposelnimi in sicer pridejo v poštev moške stari od 18 do 60 let.

Tako šolo bodo odprli tudi v Belem potoku, kjer bo dobilo delo 30 domačih brezposelnih za 104 dni.

NOVI OBCINSKI TAJNIK. — Mesto prejšnjega občinskega tajnika je prevzel gospod Candotti Natalino iz Ampezza. Zelo smo zadovoljni, da je dobil ta gospod pri nas službo, ker vemo, da bo gotovo bolje opravljal tajniške posle naše občine, kot naš bivši tajnik, ki je z nami postopal kot nekak diktator. Novemu funkcionarju želimo, da bi se kmalu privadil našega kraja in ljudi in mu želimo tudi dosti uspeha v novi službi.

NA OKRAJNEM SODISČU v Pontebbi sta se morala zagovarjati 24 letni Miceli Livio in 21 letni Valente Anton oba doma iz naše občine, ker sta ponaredila dokumente. Ta dokument je bila namreč dovolilnica, ki bi jima služila za doseg potnega lista, ker sta nameravala iti v inozemstvo na delo. Sodnik pa je oba oprostil, ker to dejanje ni kaznivo.

NESREKA PRI DELU. — Pretekli teden se je zelo hudo ponesrečil pri delu naš vaščan Klemente Giovanni, star 26 let. Klemente je gozdni delavec in je delal pri skladanju drv iz žitnice (teleferike) in prav tu ga je zadela tovar, ki so ga spustili v dolino. Pri tej nesreči je bil prisoten brat ponesrečenega Klementa in mu je takoj nudil prvo pomoč. Prepričal ga je v videmsko bolnico, kjer so ugotovili zelo hude poškodbe. Ako ne nastopijo komplikacije se bo moral zdraviti najmanj tri mesece.

BELI POTOK. — Pretekli teden so odprli v naši vasi obmejni blok med Italijo in Jugoslavijo. Dogodek je nedvomno pripomogel, da se bodo okrepli gospodarski stiki med našo vasi in vasi Soške doline. Prebivalstvu so ob otvoritvi obmejnega bloka obetali, da se bodo italijanske oblasti zanimale za omogočiti našim gozdarjem, da bodo lahko odhajali na delo v jugoslovanske gozdove, kjer bi delovno silo zelo potrebovali.

TAJPANA

Nje dolgo od tega, ki tu naši puosti te bi dan velik škandal. Poštni, ki e nosu puosto u Brezje, Platišče an Prosnid o nje use puoste nosu judem, tikerim ne ba indiricana. Tuole te se djelalo s pismi, z valji an z asenji od judi, ki so deleč od svoje hiše, ki so pošiljali svojim judem. Za tole rječ e šu tu Tajpano no ispejcion djelat dan visok funkejonar od direjcionj provincjal od puoste, ki e verifikou use tele kamore.

Smo čakali, ki autoritat od puost na naredi dan komunikat ore čez tuole za razjasniti judem kako ne šla ta ispejcion, na za žalost te use zaspalo an te dan lječ čas, ki to se ne govori ore čez tuole. Judje našega komun, predusem tejeje, ki so bli poškodovani no bi tjeli rado vjedati kej, an zatuo no uprašajo direjcionj od puost an autoritadi kuo so za ne prevedimente uzeli, za je pomiriti an za jim varniti fiducijo tu funkejonament od naše puoste, zak' odnje ta večina judi no nosijo impoštut an se storijo pošiljati puosto tu druge kraje.

IZ NAŠIH VASI

Tale rječ, to se vje, ki na stori dosti časa zgubljati judem.

PLATIŠČE. — Za pomuoč, ki so jo naši judje prejeli od komitada za pomuoč prizadetim od snega, no se močno zahvaljujejo. Tale bratska pomuoč ne še ankrat pokazala kje no stoji naši te pravi parjatelj.

KARNAHTA. — So šli tu švico pretekli tjeđan na djelo naši vaščani Tomasino Avgust-Budelo, Tomasino Renato-Kugo an Tomasino Julij-Robič. Djelo so obrjetli tu Vernayazu ta pod imprezo Salanfe, kjer on je kapo kantjer geometer Zussino od našega komun. Buon jim dej fortune an zdravja.

DEBELEŽ. — Smo čuli pravič, ki ljetos no majó intencjon jeti indavant z djelam central elektrike, ki so jo začeli pred dvemi ljetli. Barake an te druge parprave za djelouce ošpitati so žej nardili tu tjelim mjescu. Če tole djelo to ne bo spek zapuščeno tej prej, no če mjeiti njih djelo 200 naših djeloucou, za ne dvje ljetli. Za tuo ve svetujemo našim judem, ki no majó intencjon jeti po svjetu, ki no počakejta še kak tjeđan, zak' impreza, ki na ma to djelo na muore okupati prej naše djelouce.

VISKORSA. — Tu zimi ne ba kle kompanija artistou, ki so napravljali irendistični film »Ombre su Trieste«, ki on če beti projetan čez malo časa tu Vidme. Tale kompanija artistou tej, ki smo čuli pravič ne pustila nekemu domačemu oštjerju par tikeremu ne pila an jedla dan debit za plačati. To se ne vje kaj, ma judje no pravijo, ki to se tratá ne velike vsote denarja. Če tuole to je rjes, to je dan velik škandal, ki o ne bo prokurou sigurno štíme tej kompaniji.

BREZJE. — Pretekli tjeđan Livio Tomasino-Dekras, star 16 ljet e se močno ponesrečau. Mladi fant e siekou raki tu Planje u Srednjobarde. Med djelam e z masinkom udaru tu no bombo, ki ne ba tu harmu skrita a ta ne počila an ga močno ranila. So ga pejali tu špetau an kle so povjedali, ki o bo muoru ščepati dan mjesac. Ubogemu sinu te nesló tri parste od te čampne roke.

GORJANI

Kaj krat smo pisali ore čez kondicjoni, ki judje naše vasi so podvarženi. Kaj krat smo uprašali autoritadi, zak' na se no mar za naš interesej. Use tuole to nje neč vejalo, zak' tejeje, ki no nas gvernajo no ne čujejo s tejn krajem, no ne čujejo kar to re za nas pomati. Teá so se naši judje dovežali an za tuo odnje ta no če znati se regulati kar to bo koventalo priti ta pred votacijoni za votati drue judi, ki no redilne naše zemje mejta tu roke. Tejeje ki so nas mješali fin danas, sigurno no ne boju obrjetli tu naši vasi tele za njih škarje. Maso reči so ram obečali za potem jih ne mantinjati.

NEME

CERNEJA. — To nje dougo od tega, ki e začeu dan mož hoditi po naši vaseh silit judam dan žornal par taljan-pišen, ki on je intitulan »Paesi tuole«. Judje, ki njeso bli maj vajeni vidati pohajati po naših vaseh Lahou, ki no dajajo njih štampe za brati, so hitro začeli se sprasevati, ki kuo to ma beti tuole. Na tuo so se začeli interesuati an so intrivinjali, ki distributor od tega žornalja to nje bi drugi koj dan fašist, ki e mou intencjon usaditi s tjeñ žornaljan fašistične ideje.

Za tuo Cernejeni no čakajo, ki on se spek parkaži te človek za mu dati rišpuostu, ki on se bo meritou. Naša vas na nje pozabila 23 svojih najbujojših sincu od fašistou barbarsko ubiti, na nje pozabila teror, ki ne muorla prestati tu timpou od dominacijoni fašističnih ubijalcu an zatuo fašisti, ki so no se skrivajo ta za te žornal no se za dibant trudijo za našo amlicijo se koparati.

Pretekli tjeđan e se močno ponesrečou naš vaščan Skubla Ivan, star 48 ljet. Utogi Skubla e sjekou darvá an e se s sekjero dou čez nogo dau an napravou dan velik taj. Par temu e se presjeku še več žil. So ga hitro pejali tu videmski špetau an tle ga zadaržali, kjer o bo muoru se zdraviti najmanj tri tjeđne, če to ne bo komplikacijonah.

AHTEN

SUBID. — Pred kratkim so se spravili tu naši vasi usi sočji od koperative elektrike naše vasi. Tu tej riunjoni so nominali no novo komišjon, zak' ta stara ne dala dimišjoni. Tu ti novi komišjoni so judje, ki za kompetencjon an štimo judje no se laudajo. Za tuo mamó šperančo, ki no nam kalajta še prježeh od luči, zak' na je maso draga.

MALINA. — To nje dougo od tega, ki judje naše vasi so podpisali no domando an jo poslali prefeturi, zak' na vidi za napejati uodo po usjeh borkah. Še na komišjon ne šla lani za tole rječ tah prefetu an tele e obeču, ki no če prece napejati uodo. Na žalost pa njeso še neč nardili an to nje šperanče, ki no začnita to djelo. Dole na komun no duakrat po mjesce se spravjajo naši može an diskutirajo ore čez rapejavo uode tu naše borke, ki so brez nje, ma te diskusjoni no finišavajo simpri tu neč. Po, a to jih nje vergonžja.

BRDO

Lani tu razim komunne smo mjeli tele moviment demografik:

ROJENI: Lovo Silvana, Negro Elio, Pinosa Silvano, Pinosa Marija, Negro Nelida, Pinosa Pier-Domenico, usli tu Zavarhu; Jaccollutti Valerio, Jaccollutti Mirjam, Ker Doriana, Cullino Robert iz Tera; Battoja Alojz, Castaldo Robert, Mizza Nadia iz Brda; Culetto Diletta, Culetto Renza, Mucchino Renzo, Mucchino Renzo, Mucchino Livia iz Podbrda; Sedlišče: Moro Karlo; Njivica: Micco Mara, Battoja Marija, Lendaro Palmira, Bortoletti Daniela, Lendaro Tiziana; Muzac: Markjol Marija, Roseano Gianni, Markjol Karolina an Markjol Franko. Tu Vidme so se rodili še Lendaro Silvana an Battoja Jožef, ki so iz naše-ga komun.

UMARLI SO: Brdo: Moro Regina, Culetto Pjeran, Siniko Cecilija, Battoja Bruno, Culetto Katarina, Ker Marija, Cerno Terezija, Siniko Ludvik, Bobbera Matilde, Siniko Jožef; Zavrha: Pinosa Marija, Negro Pjeran, Pinosa Ana, Negro Alfonso, Negro Pjeran, Pinosa Pjer-Domenico, Negro Katarina, Negro Valentin; Sedlišče: Culetto Ana, Siniko Valentin, Micottis Pjeran, Fabbriro Lenart, Ker Angela; Ter: Culetto Alojz, Cullino Roza, Cullino August; Podbrdo: Pez Pascolo, Culetto Oliva, Battoja Assunta, Molaro Pjeran, Sgarban Dominik; Njivica: Molaro Dosolina, Zattarin Rihard, Alessio Emilija, Kranjolino Roza, Lendaro Jožef.

PORUČILI SO SE TEZJELE: Fadi Elio an Markjol Dina; Markjol Anton an Beltrame Marija; Bobbera Gino an Culetto Marija; Lendaro Giuliano an Cicutta Ines; Lendaro Valentin an Culetto Katarina; Del Medico Valentin an Pez Concetta; Pinosa Modesto an Negro Antonija; Negro Matija an Pinosa Marija; Moro Rino an Del Medico Felicitá; Colosimo Franc an Lendaro Anita; Lendaro Aljcz an Cicutta Ema; Negro Attilio an Mauro Angelina; Pinosa Alojz an Pinosa Olga; Roseano Olindo an Pascolo Marija; Siniko Dante an Battoja Marija; Pinosa Anton an Mauro Angelina; Lovo Alojz e Benedetti Rosalia; Negro Alojz an Kramaro Natalina; Lendaro Aurelio an Mauro Celestina; Lovisoni Henrich an Pernechele Margherita; Culetto Alojz an Stefanutti Bianca.

MUZAC. — Mi smo simpri te zadnji, četo za kako djelo narditi. Smo kle loženi ta pod Muškimi skalami, ki če to kulikej se zmelina, to nas če pokriti od zgoré dou. Na te druhi krej to je paj melin pjeska od potcka, ki on pride dou s Tanameja, ki on usako ljetu buj blizu hodi našim hišam. Polje te bo žej močno poškodovano, anjelč to še Tanatavjele je prikul. Ljepto to bi tjelo beti, ki to se naredi od naše uasi naprej buj goste mjere čez patok, zak' te ki so, no njeso rat za daržati nazat plaze pjeska, ki na jih tu dežeunih časah uoča dou pohanjja. To se vje, ki za no djelo ejtako narditi to koventá zlo soute an naš komun e nje tekaj bohat za morjeti narditi use tuo. Ma Genio Civile bi muorou za tuo prevedati.

FOJDA

Govorno e štancjou našemu komunu štjer milijone lir za »cantieri di rimbo-schimento«. Telo novico so na veliko an široko razširili demokristjani. Denar pa nje še paršu tu naš komun. Prjet ku pride bo trjeba čakati še nih šest mjescu, zak' pratike za denar dobit boju muorle prehodit almanj nih stuo oficihu. Laška birokracija je ljepto poznana par nas, zak' je puno ljudi, ki so jo na svoje plejča obečuli.

NESREKA PAR DJELU. — Djelovac Silvio D' Betta je djelu u žjavah od kamanja, ki so tu našim komun. Ta na tjem djelu e nesrečni djelovac prenašu kamanje ta na cjesto an dan blok e mu spadu ta na nogo, ki te mu je zlomilo. Mjedič e mu dau dva tjeđna zdravenja.

CENEbola. — Pretekli tjeđan e šu tu švico, s trebuhom za kruhom, naš vaščan Aldo Čekon. Mu želimo puno sreče an zdravja.

TORJAN

DREJAN. — Naša majhana vas je z Mažerouliani povezana z gorsko potjo, ki je u zlo slabim stanu. Posebno kar gre daž je trjeba po vodi hodit, zak' tesni mostič pod katerim gre voda se ga ne more nucat. Za tuo bi blo trjeba, de se tist muost popravi.

MAZEROLE. — U naš komun je paršla novica, de govorno je štancju 600 taužent lir za pogozdovanje. Če ie tuole rjes, muoramo povjedat, de tist denar je zarjes pičel za kječ narditi u naši vasi. Kaj mislejo poglavarji, ki nas gvernajo, de so nas zadovolili s tjem? Ne. Tle je trjeba milijonov an milijonov lir za pogozdit naše gole senožeiti an dat djelo več ku stuo djeloucou, ki čakajo za bit okupani. Za tuole naj se briga naš šindik an naj se zapomni, ki so bli naši glasovi, ki so ga poslal na komun.

U čedajski špetau so pejal našega vaščana 13 ljetnega Camugnero Peter. Mladi puobič je djelu okoul hodi blizu svoje hiše. Med tjem djelom mu se je pod nogami spodarsnilo, na to mu je pa hlod na glavo padu an ga močno udarilo. Njegou stan je zlo hud. Troštamo se, de bo mladi puobič ozdravu.

ČEDAD

Velika kriza, ki je nastala od kar je našo mesto odtargano od zgornje Soške doline se usak dan buj čuje. Oštarije an targovine so prazne an dost jih je, de še za dauke plačat ne zaslužio. Tuole nam kaže tud, de u preteklim ljetu so svojo gostilnu prodal al dal na fit 18 oštjerju.

Pametni ljudje vjedo kulk koristi je parnesu našemu mjestu slovenski narod an za tuo se uprašajo zak', sedanjí partit, ki imá govorno u rokah djela tkaj propagande pruoč našim ljudem onkraj kunfina. U Čedadu so Slovenj poznani an štimani od usjeh, naj boju Furlani al Taljani an tisti, ki imajo ljepto targovino so jo mogli narditi pru, zak' jim je slovenski narod parnesu dobička. Iz Napoli al iz Rima njeso hodil u našo mjesto, iz Kobarida an Boveca pa ja. Za tuo čedajci se čutijo buj povezani s Slovenci ku s Italjani. Naj poredejo tuo kar čeo sovražniki našega naroda.

PODBONESEC

Pred kratkim je paršla u naš komun novica, de je govorné štancju za djela, ki se boju po naših vaseh napravili, šest milijonou an pu lir. Tale novica je zlo razveselila naše dižokupane djelouce, ki se troštajo, de boju hitro začel z djelom.

Na zadnjim konseju, ki so ga mjel naši kamunski može, so sklenil, de prožet za naš djelouni center naj ga napravi domači geometer Gujon.

MARSIN. — U kratkim cajtu boju začel djelat cjesto, ki je bla tračjana od Loga do naše vasi že pred ljetli. Tuole je močno razveselilo naše ljudi, ki po tekaj ljet čakajo bit povezani z cjesto z dolino. Troštamo se, de djelo bo tud končano u telim ljetu.

BRISČE. — Končno se je naš komun odločiu kupit tube za napejat pitno vodo u našo vas. Troštamo se sadá, de teli tubi ne boju počival u kajšnim kraju an de se bo hitro začelo z djelam.

SOVODNJE

Pretekli tjeđan so naši kumeti videli parvi krat u njih njive koloradskega brošča (dorifera). Ta parvi, ki je tuole vidu je bio kumet Perjavica.

O tem so hitro povjedal kamunskim poglavarjam an od telih zahteval, de naj hitro uzemejo use tiste provedimente za ustavt tega škodliuca. Krompjer par nas je glauni pardjelak an zatuo je trjeba, de kamunska autoritat poskarbi pri inšpektoratu od agrikultura naj da use tiste preparate za se borit pruoč koloradskemu hrošču.

DOBIU JE LOTERIJO. — Naš vaščan Ivan Perjevica je bio obiskan od sreče. Pred cajtom je igrou na loteriju u Čedadu an ušafu 12.370 lir.

STRMICA. — U naši vasi njeso neč zadovoljni, de za vodja cjestu, ki djelajo par nas so postavili Zetovega Jesipa, zak' ta nje potreban an za tuo čejo od kamuna naj se ga na njegovo mjesto drugga človeka, ki je brez djela an brez premoženja.

GRMEK

Pretekli tjeđan je paršla u naš kamun komisija od inšpektorata od agrikultura za uzet potrebne provedimente gor mez tistega škodliuca, ki se je parkazu u naše vinjke. Povjedal so, de se nje trjeba bat, zak' ta škodiljivec nje nagobaren an de boju oni poskarbiel poslat u naš kamun strup za ga uničit.

Za naš kamun je autoritat štancjala 4 milijone an pu lir. S telim denarjam boju cjestu djelat za tiste vasi, ki je njemajo.

SV. PETER SLOVENOV

AZLA. — Naša vaščanka gospa Galanda Katarina pročena Bataino, stara 75 ljet, ko je šla po stopnicah u kamro ji je paršlo hudo, de je padla an se po stopnicah potačila. Domači so ji hitro paršli na pomuoč an na posteljo nesli, na žalost pa so ugotovili, de je bla že martva. Mjedič, ki je paršu hitro potle je ugotoviu, de uboga Katarina je bla zadeta od sarčne paralize an na hitro umarla. Naš žornal se pridruži žalosti te družine.

GORENJI BARNAS. — Pretekli tjeđan se je muoru braniti pred videmskim tribunalom naš vaščan Cedron Jakob, ker je bio obtožen, de je pred cajtom groziu z rožam Romana Blazutiča, tud on iz naše vasi. Cedrona je tribunal kaznovu na 2 mjesca paražona.

ŠT. LENART

NA PUOST NJE SLO USE PRU. — Na videmskim tribunalom se je muorala braniti uradnica naše puoste, 58 ljetna Micolini Noemi, ker je zagrešila pri opravljanju svojemga djela. Micolini je bila obtožena, de nje u pravim cajtu računala uničenje poštnih »buoni fruttiera« z namjenam, de bi potegnila an u svoj čep dala interese. S telim nepravilnim registriranjem je Micolini paršla do profita za 29 taužent lir an za tuole so ji sodniki videmskega tribunale dal 6 mjesce paražona an 8 taužent lir multe.

Tuo kar se je godilo na našem puostnem oficihu nam lahko pokaže, kaj se moremo fidat juškim impjegadom. Micolini nje iz naših krajev an zatuo je njela večjo korajžo ne hodit par računih po pravi poti. U dostih krajah, kjer imajo u naši dažel juški ljudje u rokah inkarike gledajo, de nas izkoriščajo, za tuo pravijo usi naši ljudje, de bi muoral tačin nerednežu še buj stopiti na parste, de bi bla takuo lekeja za druge, ki eventuelno delajo takuo kot Micolini, a jih do donás ni mogu še nobedan zmaškerat, zak' njemamo u rokah zadost dokazu.

DOLENJA MJERSA. — Pretekli tjeđan se je oženu naš vaščan Zuferil Karlo, z gospodično Simil Marčelu iz Kešca. H poroki je paršlo dost ljudi. Novičam želimo tudi mi dost sreče an veseja.

POŠTA

TOMAZETIC R. - Nadiška dolina - Slovensko-italijanski slovar, lahko nabavite v Gorici in sicer v Katoliški knjigarni na Travniku ali pa v knjigarni »Carducci«.

MEDVES F. - Podbonesec - Za vaš slučaj se ne moremo zanimati. Zato je najboljšje, da se vi osebno obrnete do tozadevnih oblasti. Pišite nam kako ste opravili.

Nekdanji slovenski vikariat nad Nemami

V starih časih so živeli beneški Slovenci preprosto in ločeni od sveta v svojih bajtah brez dimnika in z majhnimi okni. Moški so nosili grobe volnene obleke in obleke iz ovčje kože. Imeli so kratke hlače, okorne čevlje in širokokrajne klobuke. Ženske so se oblačile v črno, prepasane z belim pasom. Opravljali so morale tudi najtežja dela.

Kakor danes, so tudi takrat živeli ljudje le za silo od proizvodov svojih čred, ki so jih pasli po gorskih pašnikih; šele v XVI. stoletju, kot pravi Bertolla, so začeli pridelovati žito. Iz dokumentov tiste dobe je razvidno, da so se čisto odpravili prav do Benetk, da bi branili svojo last pred grabežljivimi ravniškimi prebivalci iz Cente in Nem. Od planinskih pašnikov so bili nekateri določeni v korist njihove cerkve; tako je bil n. pr. Povjak last cerkve v Vizontu in v Viškorši.

Prebivalci so se polagoma seznanjali s furlanščino šele po letu 1500 (o italijanščini ni niti govora, ker je niso niti v najmanjši meri poznali), in so imeli že od davnih časov slovenske vikarje, kakor eni iz čentske župnije. Pozneje so tem vikarjem dodelili v pomoč italijanske duhovnike, ki so po konkordatu iz leta 1264 pomagali opravljati cerkvene posle in si delili dohodke.

Ker ni bilo mogoče najti v teh krajih slovenskih duhovnikov, so poklicali take vikarje iz Labina, Kotora, Drača, Krka, Zadra in iz drugih dalmatinskih mest. Često se je zgodilo, da so ti duhovniki govorili precej drugačno narečje, kot je narečje naših Slovencev. Tako ve povedati nek slovenski duhovnik v svoji izjavi v patriarhovi pisarni.

Plačo so prejemali ti vikarji v volni in siru v vrednosti okrog osam dukatov.

Ti duhovniki so bili dolžni maševati po enkrat mesečno v cerkvah v Torlanu, Černeji, Vizontu, Tajpani in Viškorši. Pri takih obiskih je slovenski vikar poučeval tudi krščanski nauk otroke in odrasle; v velikem postu je hodil od vasi do vasi za velikonočno spoved. Vse to pa ni zadostovalo, da bi pritegnili naše ljudi h krščanskim obredom, saj niso bili vajeni iti v cerkev niti ob nedeljah. Kakor smo že omenili, je bila nagrada majhna in hrana nezadostna; poleg tega pa so bile še ceste neprehodne in zato so se vikarji obotavljali obiskovati naše ljudi.

Okrog leta 1590 je hotel župnik P. Bernardino de Benedictis izboljšati svojo prebendo in je ukinitel oba vikariata v Nemah. Bil je več slovenskega jezika, saj je bil doma iz Hoje pri Centi in je mislil, da bo lahko sam vse opravil. Sledile so splošne pritožbe, tako od prebivalcev iz Nem, kakor od strani Slovencev.

Njegov nečak P. Giovanni de Benedictis je zaupal skrb za Slovence furlanskim kaplanom, ker je sam hotel stanovati v Ahtenu in prisilil je skupaj z županstvom v Nemah Slovence, da so pomagali pri gradnji župnišča, ne da bi priskrbel tudi zanje primerne duhovnike. In čeprav se je leta 1642 preselil v Neme, tudi takrat ni prav nič pomagal Slovincem.

Ker je poznal težave pri izvrševanju svojih nalog, je zaprosil oglejskega patriarha monsig. Grimanija, naj bi ustanovil vikariat nad Nemami. To prošnjo so podprli samo prebivalci iz Viškorše, ker ostale vasi niso hotele obnoviti nekdanji »slovenski vikariati«.

Leta 1640 je ob priliki svojega cerkvenega obiska v Nemah patriarh Marco Gradenigo na lastne oči videl zanemarjenost slovenskih gorskih vasi, zlasti

kadar je šlo za bolnike. Duhovniki, ki so jih klicali k bolnikom, niso razumeli njihovega jezika, zato so jim rekli samo naj molijo, in jim brez nadaljnega dali cdvezo.

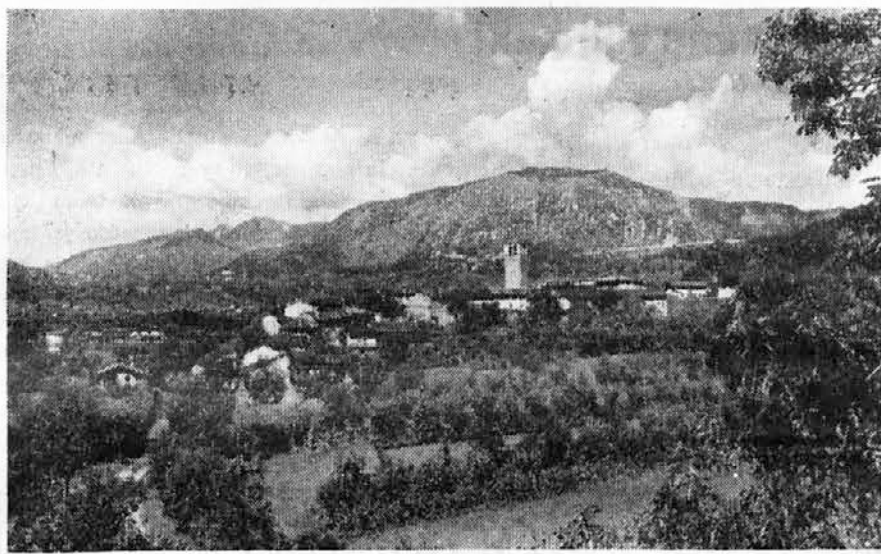
Ponovno so napravili prošnjo za obnovo vitev slovenskega vikariata nad Nemami in 9. decembra 1642 je generalni vikar to potrdil. Vasi naj bi določile bivačišče, za katero je bil izbran Torlan, ki je obdržal to svojstvo do leta 1849.

Toda tedaj še ni bilo določeno, katera bo vikarjeva cerkev, ker v Torlanu ni bilo cerkve. Prebivalci Viškorše so tedaj dosegli, da so imenovali njihovo cerkev kot »kuratsko«. Ostale vasi: Torlan, Ramandol, Černeja, Dobje, Karnica, Vizont in Tajpana, pa so zaradi tega pro-

letih 1738, 1786, 1794 ter 1818 so ga volili brez Viškoršanov.

Po letu 1863 so si izbrale tudi ostale vasi svojega kaplana, ki ga je župnik iz Nem predlagal višjim oblastem v potrditev. Toda že od 1825 leta si je monsig. Iodi prevzel pravico imenovanja teh kaplanov. Že od leta 1786 je bil prideljen še en pomožni kaplan. Tako je bil prvi kaplan Slovenec, in če je bil prvi včasih Furlan, je imel vedno kot pomočnika še enega duhovnika, ki je bil več slovensčine.

Tako je bilo nekdanj pri nas. Danes pa je ta star običaj opuščen in so odvezli tudi to pravico slovenskemu prebivalstvu nad Nemami, čeprav smo pričakovali, da bi morale cerkvene oblasti to

NEME

testirale, ker je stala ta cerkev na preveč odročnem kraju. Patriarhova pisarna je tedaj odločila, da naj bo cerkev v Viškorši »kuratska« samo za to vas, ki naj si izbere svojega pomožnega kaplana, ki bo neodvisen od samega vikarja. Tako se vaščani iz Viškorše niso več brigali za volitve vikarja v Torlanu in v

pravico zajemati. Kakor tedaj, vidimo tudi dandanes zelo številne primere, ko ljudje nimajo možnosti, da bi se spovedali, ker spovednik ne pozna njihovega jezika. Zlasti starejši ljudje, ki zahajajo v cerkev, morajo poleg tega poslušati še pridigo v italijanščini, ki je niti malo ne razumejo.

IZ ZGODOVINE REZIJE

Ni znano kdaj je dobila Rezijska dolina svoje prve prebivalce. Prva točna poročila imamo o znani opatiji v Možnicah, ki je imela oblast nad vso okolico. Ustanovljena je bila proti koncu XI. stoletja, ali okrog leta 1000 in je segala na eni strani preko kanala Gorto, na drugi strani preko Fontebe, ter mejila proti vzhodu s posesti bamberškega škofa. V neki listini iz leta 1242 se imenuje mojster Volrico iz Rezijske. Drugi Rezijani so omenjeni v neki listini z datumom od 14. februarja 1274. Iz nekoga zavitka v opatiji v Možnicah (iz druge polovice XIII. stoletja) so med koloni iz Rezijske, podložniki opatijske, omenjena naslednja imena: Mina, Gorianin, Elina, Guric, Zernigoy, Noseynga, Pangy, Cuz, Cusin, Muganz iz Gornje Rezijske; Colob, Wekeslav iz Stolbice; Svetiz iz Osojan; Cuz, Bobligohy iz Gnive (Njive).

Dne 6. junija 1329. je podelil kardinal legat Bertrand nekemu Frančišku iz Rezijske trajen vikariat samostana v Možnicah, ki je bil na razpolago po smrti Candida iz Varma. Med »pričanic« neke investiture od 3. julija 1329 je bil tudi nek Jacobo iz Rezijske.

V dveh listinah, od katerih je ena izdana v Možnicah 26. septembra 1339, druga pa na Bilom dne 29. septembra 1336, so med vazali, ki so prisegli zvestobo in pomoč opatu in samostanu v Možnicah, omenjeni nek »Jacobus decanus de Resia«, nek »Henricus de Stolvizza«, nek »Johannes gener Mauruz de Ossechio« (Osojani) in »Michael de Gniva« (Njiva).

Ce nadaljujemo s prelistavanjem dokumentov iz tiste dobe, lahko najdemo še druga imena do leta 1461. Ce smo v začetku dejali, da ni znano kdaj je Rezijska dolina dobila prve prebivalce, se to nanaša samo na pomanjkanje podatkov.

Gotovo pa je, da so imena raznih vasic, ki ležijo v tej dolini, mnogo starejša, kakor pa je ustanovitev samostana v Možnicah. Lahko z gotovostjo trdimo, da so dolino naselili že »Alpski Slovanci« in sicer v dobri velikga priseljevanja slovenskih narodov iz središča podonavske kotline in iz karpatskega področja. Je-

zиковne posebnosti rezijanske govorice, ki nam kažejo poseben notranji jezikovni razvoj, pa nas pripelje do zaključka, da je to prebivalstvo v dolini že od pradednih časov.

O stari ženski narodni noši terskih Slovencev

Obstojajo napačne trditve, da so žene iz Rezijske nosile posebno obleko, ki se je popolnoma razlikovala od one, ki je bila v navadi med Slovenci Terske in Karnijske doline.

Nek Stefan Valente pa trdi v »Giornale di Udine« iz leta 1668, torej pred skraj sto leti, da to ni točno, ker je bila še 50 let prej obleka slovenskih žena čentskega okraja v vsem enaka rezijan-

NARODNA NOŠA IZ ZAPADNE BENEŠKE SLOVENIJE

Dokazi o avtonomiji Ben. Slovenije pod vlado Beneške republike

Prebivalci Beneške Slovenije so se svoječaso upravljali z lastnimi upravnimi, gospodarskimi, političnimi in sodnimi zakoni. Imeli so svojo demokratično vlado, z lastnim parlamentom in lastnimi župani. Parlament se je sestajal enkrat ali dvakrat na leto, po potrebi. Župane so imenovali družinski poglavarji, ki so sestavljali sosesčine (vicinie). Sosesčina se je sestajala v vsaki vasi na trgu, pod lipo, okrog kamnite mize. Ko so bili priključeni stari Beneški republiki leta 1421, je Serenissima potrdila Slovincem stare privilegije in pravice in jim dodela celo še nove, ter si tako zagotovila zvestobo našega ljudstva.

To je razvidno iz zanesljivih dokumentov, ki jih je objavil odvetnik Karel Poareka v svoji knjigi »Slavia italiana«.

Doževo pismo od 16. julija 1455 potrjuje Slovincem oprostitev dajatev v lesu in za ladje.

Svet »Deseti« je dne 17. maja 1532 ukazal proveditorju iz Cedadu, da »ne sme dovoliti, da bi bili ljudje iz vasi Lendar priključeni kakršnikoli stranki v nasprotju z njihovimi predpravicami«.

Doževo pisma od 31. 8. 1550, 10. 3. 1559 in 12. 9. 1559 ukazujejo namestnikom v Furlaniji: »Da ne smejo naložiti prebivalcem stranskih dolin novih bremen in da morajo spoštovati njihove običajne in stare svoboščine.«

Odlok od 30.9.1629 namenjen skrbniku v Cedadu »daje javno razumeti, da morajo ostati prebivalci dolin Lendarja in Mjerse še naprej prosti vsake užitnine.«

Odlok od 13.9.1660 pravi: »Da morajo biti ohranjene vse predprave, ki so bile že šestkrat potrjene od senata.«

S tem seznamom bi lahko še nadaljevali, toda dovolj je, če omenimo »Zaključke« od 2.4.1788, ki ga je potrdil senat dne 11.6.1788: »Sclavonia, kot poseben narod, je ločena od Furlanije in se upravlja sama zase.«

To je vse nekaj drugega kot potrdilo tistega, kar je bilo določeno že 12. decembra 1658 in v katerem je Serenissima ločila to ozemlje »ne samo od čedadskega ozemlja, ampak tudi o i Domovine (domovina Furlanija).«

Kako je pastirjico Vančico hadič nesu

(Pravca u podboneškim narečju.)

Tam dol u Nediški dolin, u Celé blizu Lendarja je adna velika an takuo duga jama, de če še cjeu dan hodiš gor po nji, ne pričeš gor u konac. Zvartala jo je bila Hudoba, an not so stal škrtje, ki ponoč so hodili strašit ljudi an not so nosil te nebulgijve otročice. U tistih cajtih so bile »kamunje« an usak je pasu suojo živinco kjer je téu.

Gor na Váru je bila adna pastirjica, ki je imjela ime Vančica. Bila je zleht: nje mama se je muorla pú frdamat, za ji stuort zjutra ustát, an je muorla nucat šibo za ji stuort molit an se umit. Tudi preklinjala je kadar je bila jezna: »Buoh te štrafi, zluodej te nes', strjela te ubi,« je guorila za usako nič, an še ta pred malim otročiči. Za tuo ljudje rjeso pustil' tin družim pastirjem, de guonijo suojo živinco na tisto kamunjo, kjer je pasla ona, de se ne garduo navádijo.

Na kamunji, tam guor pri Svetem Duhu, je bila adna globoka jama, uón s katere se je večkrat kadilo, ku de b' gorjelo tam not. Nobedan pastjer se nje upu hodit okuóle tiste jame, ne metat' not kamenja, de ne pride uón Hudoba. Le Vančica nje bougala an je vičkrat pasla okuóli jame an not metala kamenje.

An dan jama se je močnuó zakadila an uón z jame je paršú an velik kaštron, ki je méu rogé an se je zaletéu pruót adnemu Vančičnemu kaštronu an sta se začela takuo strašno butat, de na njih celah so se iskre djelale.

Vančica se je močnuó razjezila ku po »navad'« je začela klet: »Buoh te štrafi, zluodej te nes,« an usó muóč s palico mlatit po tistem kaštronu uón z jame. An telé se je zakádiju pruót nji, jo je popádu za kite an skočnú ž njo not u jamo.

Prestrašena živinca je letjéla sama damú, an usa vas je ves dan an usó muóč iskala po kamunjah an po hostah Vančico, o kateri nje blo ne duha ne sluha. Šele trečji dan so dol pred Lendarjsko jamo najdlji dvje kite, ki so spoznal, de so od Vančice an ki pouódnja je ola parneslá uón z jame. An ljudje so spoznal, de hudoba je bla potegnila Vančico u jamo na kamunji pri Svetem Duhu, an so se zgrozil an so šil u Cedad po kalúniha (kanonika). Tele je paršú, je šu u Lendarso jamo an tam not je dugo molu an kropju jamo z žegnano uódo. An takrat je hudoba muórla zapustit' jamo an škrtje so se spremenil u pú miš an u pú tč (u netopjerje).

Vrhoci pa so šil an so tulku kamenja zmetal u tisto jamo, u katero je bila hudoba potegnila Vančico, de so jo zapunli. Od takrat gor na Váru se ne kadi vič, an škrtje ne strašijo vič tam okuole.

SV. PETER SLOVENOV

Hočemo, de se povrne naši vasi staro ime

Do ljeta 1872 naš kamun se je klicu Sv. Peter Slovenju (San Pietro degli Slavi). Usi ta star dokumenti, ki jih še imamo so napisani s tistim imenom an če pregledamu u žornalah od tistih cajta vidmo, de kar so kaj napisal od naše vasi, so nimar tisto ime nuczal. Ime so tistega ljeta spremenil, zak' je téu takuo takratni taljanski komisar an takratni domači šindik. Po pripovedovanju ta starih, kar so u našim konseju ljeta 1872 našo može razpravjal za drugo ime dat našmu kamunu, judje so bil usi jezni. Pa use glih nje vajalo nič, spremenil so ime an takuo je ostalo do današnjih dni.

Zatuo, če može, ki donás sedijo na kamunski konsej bi bli pravični, bi

muoril se pobrigat za varnit naši vasi staro ime, zak' samo pod tistim poznajo Furlani našo vas. Če mi gremo dol po Furlaniji an povjemo, de snio iz Sv. Petra par Nediž (San Pietro al Natisone), nobedan na bo vjedu kje je tuo. Če povjemo pa, de smo iz Sv. Petra Slovenju boju pa usi vjedli. Sa nimar čuje mo Furlane, de našo vas jo kličejo »San Pieri dai Selas — ali dai Selavons«. Tud dol po Italiji pravijo nimar San Pietro degli Slavi. Sa če se piše pismo h nam tud iz Rima s takim imenom, vaju impjegadi od puoste kje se znajdemo, zak' usak Ttaljan vje, de samo naš kamun ima tako ime an de tle par nas živijo Slovenji od stuo an stuo ljet.

Nastanek Špjetra

Grad v Sv. Patru Slovenov je bil postavljen v obrambo ceste proti Podboscenu in je stal nasproti cerkve, približno na mestu, kjer stoji danes občinski deklški zavod. Verjetno ni imel velikega obsega. Pozneje je nastala tam tudi naselbina, ki je dobila ime po prebivalcih: Sv. Peter Slovenov (po furlansko San Pieri dei slavs). Ni točno znano kako je nastal grad, ki danes ne obstoja več. Več pa imamo podatkov glede Sv. Petra samega. Tako je eden iz leta 1262, ki pravi: »citavi vicinos de Antro ut venirent responsuri... nomine plebi S. Petri; drugi izvira iz leta 1334 iz Cedadu in poroča, da je bil sklenjen nek sporazum med župnikom iz Sv. Petra in prebivalci Dolenjega Brnasa. Fevdalne pravice tukaj so imeli grofje de Portis.

ZA NAŠE DELO

Črne fižolove ušice

Par nas, ki sadimo dosti fižola, bo dobro, da vjemó, kakuo se uničujejo črne fižolove ušice. Tele ušice pridejo na perje ta nizkega an tudi visokega fižola. Če jih u pravim cajtu ne uničimo, rastline oslabijo, rastejo gor šveh an zatus je pardjela majhan. Za uničiti te uši je narbujs tobačni prah. S tjeim prahom špolveramo ob večerih al jutrih use perje, kjer vidimo dosti uši. Če tuole nardimo an parkrat, uši boju poginile. Dna-ko jih uničujemo tud' s tobačnim estratom, trjeba pa je de imamo, za napraviti to djelo škropilnico, medtjem ko pa tobačni prah lahko trosimo po rastlinah kar z roko.

Kakuo uničimo použe

Pomladi napravijo použi na vartih dosti škode, ker jedo zelenjavo. Kadar so ljepi sončni an gorki dnevi so použi skriti u temnih an frišnih skrivališčah, po noči pa gredo na pašo an puščajo za sabo slino. Použi se ne počutijo dobro u suhi zemji an u suhim cajtu. Če potresmo po zemji reči, ki sušijo zemjo se použi branijo s tem, da puščajo od sebe dosti sline an tuole jih slabi an nazadnje jih tud uniči. Narbujsa rječ za uničiti použe je pepcu, neugasnjeno japo, železni vitriol an kajnit. Tele reči jih trosimo zguoda zjutraj nimar kadar je suho ureme.

Sadà je cajt, de preprečimo čarvivost sadja

Sredi mjesca maja, u buj visokih krajah pa u začetku mjesca junija, začena letat okuol jablane majhan metuljček (tičica), tuole je jabolčni zavijač (car-pocapsa ali Cydia pomonella), ki ga par nas kličejo tud' črv. Ta črv ne gre samo na jabuka ampa tud' na hrusko, češplo

Pasovi iz ondulane karte

an brjeskvo. Teli metuljčki letajo po navad samo zvečer. Kar drevje odcvete, samice odločijo na use zelene kraje drevesa trideset do petdeset jajčk. U osmih do štjernaštih dneih izležejo gosence

(črvi) an izležejo par muhi u sredino sadu an ga razjedajo. Jamica skuozi katero zljeze črvček se hitro zaraste an zatus se od zunaj pru neč ne pozna, de bi biu sad črvu. U kakih 20 do 25 dneih postanejo črvčki 15 do 20 milimetru dougi an u drugi polovici mjesca junija zapustijo sad an se pojiščejo skrivališče, navadno u razpokah u deblu, kjer se zabubijo takuo kot sviloprejk. Augusta mjesca pride iz bube metuljček an hitro napravi drugi rod.

Čarvivi sadovi zaostanejo u rasti, ne zdebeltjo an hitro odpadajo z drevja. Kajšenkrat padajo z drevja pru usi sadovi. Ker parnese ta čarv dosti škode ga muoramo uničevati. Dosti jabolčnih zavija

jaču se ujame, če nastavimo mjesca junja po deblih adné varste pasove. Tele je trjeba, de jih nastavimo tam kjer se skrivajo čarvi kar pridejo »von iz sadja. Ta pas se napravi takuole: no pest slame, lesene volne al cunjé an ondulano karto, ki jo namočite u naftolu parvežite okuol debla. U tele skrivališča se radi skrivajo čarvi, de bi se zabubili. Tele pasove muorate usakih 15 dni pregledat, jih zažgat an potlé nastaviti druge. Ondulane karte, ki je namočena u naftolu nje trjeba zamenjat. Če nje mate tiste ondulane karte, zavežite debla s slamo, čez katero parvežite tardo karto. Enako uničujemo ta čarv tud na češplah an slivah.

Boj pruoti arctia caia, ki djela škodo vinjikam

U garmiškim kamunu je dosti sadjarju u velikih skarbéh, zak' na vinjikah so se parkazali adné varste črvi, ki razjedajo liste. Narbuji prizadeta vas je Seucé, kjer so tisti črvi razjedli liste več vinjikam.

Ne strašite se, zak' tisti črvi, ki razjedajo njese tekaj navarni, zak' jih je lahko uničiti. Tisti črv, ki se je parkazu u garmiškim kamunu se kliče Arctia caia an je dug približno deset milimetru, je tamno-rumene farbe an imá douge diake. Ta črv lahko se prime tud' listja sadnega drevja an zatus ga je trjeba u pravim cajtu uničiti.

Za uničiti ta črv nje tekaj težkuo. Kadar škropite vinjike s sulfatom od rama zmješajte na usak hektoliter vode 800 gramu »arseniatu di calcio« al pa denite noter na usak hektoliter vode 500 gramu »arseniatu di piombo«. S telimi preparati se zastupi perja od vinjike an tist črv, ki razjeda perje se zastupi an pogine. Arsenjat nje drag an zatus bi bía rjes škoda, de vam črvi poškodujejo pardjela.

Povjedat pa vam muoramo adno rječ na katjero muorate zlo pazit kadar škropite z arsenjatom. Arsenjat je zlo hud strup, zatus muorate travo, ki raste ta pod vinjike prej pokosit, zak' bi

Kakuo odpravimo serbečico prasetam

Po navad ušafa prase serbečico, če premalo je ali pa, če živi u umazanin svinjaku. Za odpravit tole boljezen, ki takuo maltra praseta, zak' se nimar praska, muorate najprej skarbjet, de bo prase mjele nimar frišno zeleno jed an mljeko. Skarbjet je trjeba tud, de bo svinjak nimar čist, posebno, de se bo gnojica otekala. Če boste za use tuole skarbjet boste videli, de bo vaše prase hitro ozdravilo od te boljezni an bo začelo rast an mjele več apetita.

ČE KOKOŠ UBIJE AN PIJE JAJCA

Dostikrat kumrajo naše gospodinje, de kokoši jim jajca same pojedo al' pa jim znesejo jajca s tanko lupino. Če kokoš znese jajce, ki imá tanko lupino če rejč, de ji manka japna. So pa tud drugi uzroki, de kokoš sama jajca poje. Dostikrat se tuole godi, kjer imajo previ majhna gnjezda al jih je pa premalo. Če je več kokoši okuol adnegá gnjezda, se pru lahko kakšno jajce ubije. Kokoš, ki nimar nekí pika, ga poje an takuo spozna dobruote jajca. Takuo se kokoš navad jest jajca an potlé ne poje samo svojega, an pa tud druga jajca, če jih ušafa u gnjezdu. Poskarbite torej, de boju mjele kokoši zadost gnjezd an mješajta med moko kostno moko an japna. U cajtah pomaga tud, de kokoš se zapre u temni prastor. A če use tuole nič ne pomaga pa je narbujs, de kokoš ubijete, zak' djela več škode kakor koristi.

Če se krava ne pusti moust

Če se krava ne pusti moust je dostikrat krivo tuole, de ne znamo z njo prau raunat. Dostikrat je krivo temu tud vime, če je inflamano an zatus je trjeba pogledat, če je zdravo. Če pa nje krivc ne parvo ne drugo je narbujs, de kadar mouzete, zvežete kravi zadnje dve noge. Krava se bo počas parvadla an jo boste potlé mogli lahko mousti. To se gaja največkrat par mladih telicah, kadar jih parve krate mouzemo.

GOSPODARSTVO

Za zbujsat raso naših krau

U zadnjih desetih ljetih se je par nas zlo poslabšala rasa naših krau. U cajtah smo mjele dobre mlekarice an zatus smo tud dost sjera an masla lahko prodal. Zakaj je takuo se dostikrat več ljudi uprašuje, če se spomnijo na ljeta, kar so krave dajale dvakrat tolk mljeka ku do nas. Neč čudnega nje tuo če pomislemo, de je u naši dažel premalo juncou. U dostih vaseh inajo samo adnega, po nekaterih krajah pa se služijo adnega junca dve al tri vasi. Od takega oplojevanja sevjeda ne morem pričakovat, de bi se rasa zbujsala. Naspruotno usak dan slebeje. Lahko računamo, de je z živino lih takuo ku par ljudeh, če se žnijo med žlahto. Zatus imamo par naših kravah več varst boljezni. Tud kužne boljezni se u takih primerih buj hitro širijo, zak nobedan nje višen, če je bla krava, ki so jo pejal juncu zdrava an takuo okuži junca an ta potlé še druge krave.

MENJAVA DENARJA

Zlata šterlina	8000
Napoleon	6325
Dolar	363
Francoski frank (100 fr.)	161
Švicarski frank	153
Šterlina karta	1675
Dinar (100 din)	121
Belgijski frank	1240
Avstrijski šiling	22
Zlato po gramu	316
Srebro po gramu	18

Kup na debelo

ZIVINA

		na kg
Krave za meso	L. 240 do	265
Junci	» 295 »	310
Jenice	» 295 »	315
Teleta	» 440 »	455
Krave za rejo usaka	» 160000 »	200099
Jarčki	» 285 »	315
Kozliči	» 340 »	370
Kože	» 135 »	165
Ouce	» 170 »	193
Praseta za rejo usaka	» 7300 »	9500

SENUO

		na kuintal
Senuo od senožeti	L. 1200 do	1400
Senuo od djetelje	» 1600 »	1800

ZITARICE

		na kuintal
Ušenica	L. 6900 do	6900
Sjerak	» 5300 »	5400
Ušenična moka	» 8300 »	8900
Sjerkova moka	» 6700 »	6750
Otrobi	» 4250 »	4350

PERUTNINA - ZAJCI - JAJCA

		na kg
Kokoši	L. 600 do	650
Race	» 550 »	600
Purani (dindje)	» 550 »	600
Piščanci (usako)	» 90 »	103
Zajci	» 280 »	300
Jajca (usako)	» 20 »	21

SER AN MASLO

		na kg
Mlekarniško maslo	L. 980 do	1000
Domače maslo	» 850 »	900
Ser do 2 mjesca starosti	» 480 »	550
Ser čez 2 mjesca starosti	» 650 »	800

SADJE AN ZELENJAVA

		na kg
Jabuka	L. 60 do	73
Hruske	» 60 »	70
Solata	» 40 »	50
Spinaža	» 15 »	30

SEMENA ZA SENOŽETI

		na kg
Furlanska djetelja	L. 250 do	260
Beneška djetelja	» 190 »	200
Čerfoj	» 270 »	280
Lejeto	» 110 »	130
Trava »altissima«	» 280 »	300

GRADBENI LES AN DARVA ZA ZGAT

		na kub. m.
Eukovi hlodi	L. 14300 do	15500
Orjevi hlodi	» 25000 »	30000
Čerješnji hlodi	» 16000 »	17500
Kostanjovi hlodi	» 13000 »	14500
Jasenovi hlodi	» 17000 »	18500
Eukove darva na kuin.	» 830 »	910
Eukovo oglje	» 3000 »	3600

Odgovorni urednik: Tedoldi Vojmir
Založnik: »Matajura« d. z o. z.
Dovoljenje videmskega sodišča štev. 47
z dnem 26.7.1950
Tiska: Tiskarna L. Lucchesi - Gorica

Pravca iz Terske doline: O razbojnikih in zakopanem zakladu

V neki vasi Terske doline je bilo nekoč pet roparjev, ki so radi pomagali

ubegim ljudem. Hodili so ropat v gradi-ve in potem delili naropano blago med

najrevnejše ljudi, zlato, bisere in dragoc-nosti pa so obdržali zase. Ker si niso

upali držati doma toliko bogastva, so vse te dragocenosti zakopali v varne jame

visoko v hribih. Ko so bili gotovi, da je vse na varnem, so pričeli zopet svoje ro-

parske pohode. Nekega dne pa so imeli smolo. Oročniki so jih ujeli in vseh pet

ubili. Ljudje niso imeli sedaj nikogar več, ki bi jim pomagal, vedei pa so, da

so njihovi dobrotniki-roparji skrhli vse nagrabljene dragocenosti v gore in zato

so pričeli iskati ta zaklad. Zaman so prekopavali, o zakladu ni bilo ne duha

ne sluha. Ni jim preostalo drugega, koč da so se zopet vrnili domov.